

-створення психологічного портрета образу персонажів («описово-характерологічна функція»);

- емоційна інтерпретація світу, зображеного в тексті, і його оцінка («інтерпретаційнай емоційно-оцінна функція»);

- виявлення внутрішнього емоційного світу образу автора («інтенціональна функція»);

- вплив на читача («емоційно-регулятивна функція»).

Значимість емоційно-оцінних лексем, що реалізуються у творі, в організації художнього тексту визначається сукупністю позначених функцій. Послідовне їх виявлення дозволить нам визначити роль емоційно-оцінної лексики в ідіостилі письменника в цілому. При подібному описі неможливо уникнути питань, пов'язаних з особливостями світосприйняття письменника, його індивідуальної картини світу: художній текст формується образом автора і його точкою зору на об'єкт зображення.

Емотивний шар і англійської, й української мов представлений вигуками, які представляють собою еквіваленти пропозицій («Агов!», «Гей!», «Ова!», «От тобі і на!»).

Таким чином, існує дві основних трактування емотивності. Згідно з першим, категорія емотивності включає в себе і назви емоцій, і чисті емотиви, і потенційно емотивні слова. Згідно з іншою позицією, виключають зі складу емотивів слова, які називають емоції і почуття, оскільки, на їхню думку, ці слова несуть лише думку про переживання, але не безпосередній його вираз. У перспективі доцільно вивчити всі види лексики, здатної бути маркерами емоції, тому що з функціональної точки зору подібна лексика має велике значення в текстах художньої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка / Т.И. Арбекова. – М., 2003. – 240 с.
2. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования /И. В. Арнольд. – Л., 2004. – С. 115-117.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – М., 2005. – 266с.
4. Ершова С. Н. Категория эмотивности в жанре дневника // II Международные Бодуэновские чтения / под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г.А. Николаева. – Казань: Издательство Казанского университета, 2003. – 346 с.
3. Колобаев В. К. Функциональный анализ слов широкой семантики в английской литературе / В. К. Колобаев // Вопр. анализа специального текста. – Уфа: УГУ, 2003. – 176 с.
4. Колшанский Г. В. О природе контекста / Г. В. Колшанский // Вопросы языкознания. Вып. № 1. – М.: Наука, 2003. – С. 48-52.
5. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 2007. – 153 с.
6. Кубрякова Е. С. Коммуникативная лингвистика и проблемы семантики / Е. С. Кубрякова // Коммуникативные единицы языка. – М. : Иностранные языки, 2000. – С. 108-115.

Ермоленко С. І., Чупрун Л. Л.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВОКАТИВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Останнім часом багато уваги сучасні українські письменники надають змісту художнього твору, але зовсім незначну увагу приділять формі, тобто мовному

оформленню. Це зумовлює недбале ставлення письменників до використання у художньому тексті вокатива. Відомо, що вокатив репрезентує ставлення мовця до реципієнта, його соціальний статус, вік, міжособистісні стосунки (колеги, родичі, коханці, знайомі, друзі, товариші, вороги, конкуренти тощо). У сучасних словниках трапляються такі тлумачення вокатива: "... сьомий відмінок іменника, за допомогою якого виражають звертання до особи або предмета. Іменники в кличному відмінку виконують функції звертання. У семантичному плані іменник у кличному відмінку, з одного боку, називає адресат-об'єкт, до якого звертається мовець, а з другого – є суб'єктом, який потенційно може виконувати волю мовця ” [4, с. 223]; “вокатив – 1) кличний відмінок; 2) звертання ” [6, с. 179–180]. Ми будемо надалі розглядати вокатив як кличний відмінок і звертання.

Як відомо, “звертанням традиційно кваліфікують як слова або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких апелює мовець ” [2, с. 32]. Звертання не лише називають певний об'єкт адресування, але й передають емоції мовця, створюючи ефект безпосереднього спілкування. Отже, звертанням може бути не лише кличний відмінок іменників, але й особові займенники у значенні звертання (*ви, ти*) і субстантивовані прикметники (*дорогий – дорога, милий – мила, кохана – коханий, рідний – рідна*).

“На тлі центральних відмінків кличний виявляє виразні ознаки периферійності. Його периферійність полягає, по-перше, в семантико-синтаксичному синкретизмі; по-друге, в наявності супровідних емотивних нашарувань, що не стосуються семантики власне-відмінкової природи; по-третє, у вузькому лексичному діапазоні відмінкової форми, яка звичайно охоплює назви осіб. Поширення на інші назви зумовлене явищами персоніфікації а отже, будоване на ґрунті типового лексичного наповнення кличного відмінка. Реченневотвірний кличний відмінок із посиленою емотивною супровідною семантикою межує зі словами-реченнями – вигуками. У специфічних контекстуальних умовах емотивна супровідна семантика нейтралізує субстанціальні ознаки кличного відмінка, зокрема його адресатно-суб'єктне значення, і переводить відмінкову форму до розряду вигуків ” [1, с. 79]. Наприклад: *О Боже! О Господи! О доленько моя! Батечку мій! О матінко моя!* та ін. Згідно з традиційною класифікацією, засоби звертання можуть бути не лише граматичними, а й лексичними.

Актуальність дослідження полягає насамперед у тому, що вперше досліджується функціонування вокатива у сучасній українській прозі на матеріалі антології “Декамерон ” (2010) [3] із семантичного і граматичного параметрів.

Мета дослідження – визначити найбільш характерні семантико-граматичні параметри вокатива, які використовують в антології сучасні українські письменники. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) створити класифікацію семантичних і граматичних параметрів вокатива, яка б відобразила своєрідність вокатива у сучасній прозі; 2) дати характеристику найбільш поширеним вокативам у широкому розумінні (іменники у кличному і називному відмінках, субстантивовані прикметники, особові займенники (2 особа однини і множини)); 3) підбити підсумок через узагальнення характеристик дібраних вокативів з української антології.

Вокативи завжди були у центрі уваги багатьох українських і зарубіжних мовознавців: Б. Антоненко-Давидовича, І. Вихованця, К. Городенської, Н. Данилюк, О. Есперсена, О. Пешковського, О. Потебні, В. Пономаренка, М. Рильського, О. Шахматова, К. Шульжук та ін. Проте деякі проблеми, пов'язані із семантикою та граматикою вокатива, залишаються не з'ясованими.

На граматичну роль вокатива як звертання у мовознавстві існують два погляди. Одні вчені, серед яких О. Пешковський та О. Шахматов, вважають (це шкільний підхід до вокатива), що звертання стоїть поза реченням і не є його членом, оскільки не репрезентує жодний тип зв'язку (узгодження, керування, прилягання). Інші, серед яких О. Потебня та К. Шульжук, навпаки вважають, що звертання – це член речення, оскільки впливає на його зміст. Часто звертання використовується в односкладному означено-особовому

реченні, у якому воно додатково вказує на адресата мовлення. Без субстантивації звертання не можливе. Іменник найчастіше виступає у ролі підмета, але за відсутності його функцію суб'єкта дії виконує звертання. Вокативом виступає іменник або будь-яка інша іменна частина мови у функції іменника (займенник, прикметник). Отже, вокатив можна вважати членом речення, його своєрідність полягає у граматичній незалежності.

У сучасній українській прозі розрізняють із семантичного боку власне звертання і риторичні звертання. “Власне звертання позначає конкретну особу, до якої спрямоване мовлення, і розраховане на реакцію цієї особи. Використовується здебільшого в діалогах та полілогах. <...> Риторичне звертання формально нічим не відрізняється від власне звертань. Однак щодо змісту й призначення вони (риторичні звертання) не являють собою засіб спонукати співрозмовника до відповіді, а використовуються як стилістичний прийом, як засіб відтворити стан мовця, його вподобання, думки, почуття. Крім загальних та власних назв людей, у ролі риторичних звертань можуть виступати найменування речей, рослин і тварин, абстрактних понять, імена міфічних персонажів та історичних осіб. Основне поле поширення таких звертань – художні, публіцистичні тексти [5, с. 294–295]”. Пор.:

Власне звертання	Риторичні звертання
<p><i>Дримбо</i> [3, с. 5]; <i>морячок</i> [3, с. 8]; <i>чувак</i> [3, с. 12]; <i>дурена!</i> [3, с. 13]; <i>бармене</i> [3, с. 40, 45]; <i>дівчата</i> [3, с. 43, 51]; <i>Йохан!</i> [3, с. 45]; <i>Йохане?</i> [3, с. 46]; <i>сонце</i> [3, с. 52]; <i>маєстро</i> [3, с. 53]; <i>Рохля</i> [3, с. 123]; <i>діти</i> [3, с. 127]; <i>Ірка</i> [3, с. 134]; <i>Боже</i> [3, с. 15, 45, 140]; <i>О Господи</i> [3, с. 45, 50]; <i>дитино</i> [3, с. 5]; <i>Тобі чого, лялю?</i> [3, с. 175]; <i>А тепер скажіть, добродію, чому саме панда?”</i> [3, с. 293].</p>	<p><i>О Зоране, зоре тьмяна, яку ти розпізнала лиш після вибуху в супернову!</i> <...> <i>Зоране-несподіванко, Зоране-подарунку.</i> <i>Зоране, пристрасте, яка буває тільки раз</i> [3, с. 211]; <i>Ку-бі-кі-ру-бі-кі, а-нас-та-сія!</i> [3, с. 128]; <i>Ірка-пірка-ковбаса, на вірвовочці о-се!</i> [3, с. 137].</p>

Отже, найчастіше письменники використовують власне звертання у діалогах і монологах. Часто сучасні письменники послуговуються називним відмінком (*Ірка, Йохан*), замість кличного у звертаннях (*добродію, Йохане*), що можна вважати стилістичним обрамленням мовлення персонажів творів. Сучасні вокативи одноманітні та нагадують слова-вигуки часто релігійної семантики (*Боже, О Боже, О Господи*), в цілому, це непоширені звертання з підсилювальною часткою *о*, іноді з ненормативною лексикою (*рохля, дурена, чувак, дримбо*). Форми пестливої конотації звертань (*лялю, морячок*) передають у художньому творі інтимно-особисте ставлення адресанта до адресата мовлення.

Щодо риторичних звертань, то вони використовуються в основному з метою відобразити негативну конотацію комуніканта щодо реципієнта (злість, насмішку, неповагу, низьку культуру мовлення тощо): *Девушка! Можна с вамі познакомицца!* [3, с. 247]. Письменники з стилістичною метою іноді вводять вокативи у назви заголовків і підзаголовків до своїх художніх творів: *Не кричи: “Вовки!”* [3, с. 263].

“Відомо, що ініціація і перебіг мовленнєвого акту передбачають, як правило, реалізацію певної форми звертання, яка відіграє, таким чином, досить важливу роль у встановленні контакту і підтриманні процесу мовної комунікації. Звідси впливає важливість даної мовної категорії” [5, с. 54].

У сучасній українській літературі граматичні і лексичні засоби вокатива відбивають певною мірою сучасний стан розвитку української мови, а історія еволюції форм звертання відображає різні моменти історії української держави.

Іншими словами, соціальна структура суспільства, соціальні відносини й соціальні зміни відображення у вокативах, якими послуговуються персонажі сучасних художніх творів, тобто логічний чи причинно-наслідковий зв'язок є в даному разі зворотним. Наприклад: *Бах! Ненавиджу! Білочка! ... Бах! Зайчик! На тобі! Бах! ...* [3, с. 240]; *Будемо*

вважати, що перший рівень співбесіди **ви** пройшли. Тепер, будь ласка, заповніть анкету, і **вас** покличуть на розмову до нашого шефа” [3, с. 295].

Аллокутивна система української мови не може вважатися монолітною, оскільки знає постійних змін. Тому є надія, що у майбутньому українські мовці звернуть увагу і на етичний бік комунікації. На жаль, нині комуніканти оминають форми традиційного звертання до особи-адресата, замінюючи формулами ввічливості (**Привіт! Салют! О'кай! Вибачте!**; **Вибачте, я ... я поспішаю.** <...> **Щастя вам! Хай Вам По-справжньому Завжди Щастить!** [3, с. 248]), а то й звертаються, не називаючи адресанта ніяк, через форми наказового способу дієслова (**Слухай, скажи, зроби, вийди, спитай; На, сьорбни пива!** [3, с. 244]) чи вигуками на кшталт: **Агов! Геї! Ну!** Наприклад: **Ну, привіт!** [3, с. 218]; **Слухай, ну можна ж просто поговорити, нормально, без напругів...** [3, с. 229]; **О'кай! Терпіти не можу зоопарк і біляші!** [3, с. 231]; іноді сучасні адресанти використовують сучасні фразеологічні звороти: **Отето цирк! А з тобою, значить, поговорити можна як з людиною!** [3, с. 231].

З огляду структури ключова роль у звертанні належить особовим займенникам (*Ой, сли!* ... *Ти новини ведеши на цьому... на каналі. Це ж ти?* [3, с. 241]), а також синонімічним утворенням, які надають звертанню більшої виразності (*Ти не розумієш, Пітере* [3, с. 193]. Переважно українці нині використовують ввічливо-фамільярну форму *ти* (*Спробуй ти* [3, с. 161], *Ти бачила, у що він одягнений?* [3, с. 167]), коли звертаються до співрозмовника, навіть незнайомого. Форма *ви* (*Та ні, що ви! Не треба! Він же ні в чому не винен* [3, с. 242]; *Нарешті ви зможете пожити спокійно*” [3, с. 289]; *Виходить, ви брехун? Правильно я вас зрозуміла?*” [3, с. 295]). Риторичні звертання використовують як протиставлення до зниженого мовлення інших персонажів художнього твору або передачі офіційності.

Отже, розглянутий матеріал із використання вокатива у сучасній українській прозі на основі антології є ще одним доказом того, що звертання як окрема або незалежна мовна одиниця є одним із специфічних мовних засобів. Особливо важливим видається соціолінгвістичний аспект проблеми, оскільки йдеться про мовну категорію, що надзвичайно чутлива до тих соціально-політичних зрушень, які відбуваються в українському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; За ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с. – Бібліогр. : 391–398.
2. Данилюк Н. Семантико-стилістичні особливості народнописаних звертань / Н. Данилюк // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 32–39.
3. Декамерон. 10 українських прозаїків останніх десяти років [Текст] : збірка / укладання та післямова С. Ждана. – Харків : Книжний клуб, 2010. – 320 с. Зміст авт. : С. Андрухович, Л. Дереш, А. Дністровий, С. Жадан, І. Карпа, С. Пиркало, С. Поваляєва, Т. Прохасько, Н. Сняданко, С. Ушкалов.
4. Мала філологічна енциклопедія / Уклали : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 478 с. : іл.
5. Пономаренко В.П. Засоби звертання в сучасних мовах у порівнянні з іншими індоєвропейськими аллокутивами // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 54–59.
6. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У РОБОТАХ Ю. М. КАРАУЛОВА

На початку століття значно поживалась зацікавленість різноманітними проблемами вияву мовної особистості, що досить природно, враховуючи сучасний стан міжнетичних контактів та загальну політико-економічну ситуацію у багатомовному світі. Сьогодні ми маємо справу не тільки зі змішуванням мов, яке все швидше набирає обертів, а й зі змішуванням світоглядів; проблемою є не тільки зміни, які відбуваються у суспільстві, а й процеси змінення мови кожної окремої особистості, чисельні запозичення із західних мов, котрі ми вимушені вживати в усному мовленні, яскраво це демонструють. Відомий російський мовознавець-лексикограф Володимир Єлістратов метафорично назвав ці процеси «креолізацією суспільства» і причину появи та функціонування такого феномену бачить у засиллі перекладних текстів масової культури, з якими ми стикаємося в Інтернеті, по телебаченню, по радіо, у пресі. Не суттєві, на перший погляд, запозичення в лексиці вбудовуються у лексикон, переводять схожі одиниці рідної мови у пасивний стан, згодом витискуючи їх остаточно [3].

Подібні зміни відбувалися у мові завжди, як відомо, у всіх західних країнах існували літературні та мовознавчі об'єднання борців за чистоту мови, час від часу вони виникають і сьогодні. Трансформації у суспільстві фіксуються не тільки у словниковому складі та пареміологічному фонді мови, а й у мові окремої особистості, формуючи мовну картину світу, яка є відзеркаленням мовної картини світу народу, до якого мовець належить. Тому аналіз тексту, думки, висловлювання окремого представника певного загалу здатен пролити світло на причини непорозумінь між народами.

Мета роботи полягала в узагальненому аналізі методу.

У відповідності з поставленою метою були висунуті такі **завдання**:

- сформувати базу методик вивчення мовної особистості письменника шляхом аналізу його творів;
- розглянути концепцію структури мовної особистості Ю. М. Караулова;
- дослідити можливість використання методики асоціативного аналізу дискурсу автора у фіксованому тексті.

Об'єктом дослідження є методика асоціативного аналізу, запропонована Ю. М. Карауловим.

Предметом є складники процедури аналізу, які послідовно розкривають особливості мовних рівнів авторського тексту.

Матеріалом дослідження стали теоретичні роботи Ю. М. Караулова та його послідовників.

Методи дослідження: порівняльно-зіставний (встановлення переваг та недоліків застосування асоціативного підходу до фіксованого тексту), загальнонауковий описово-аналітичний метод з прийомами узагальнення, обробки та інтерпретації результатів (що дало можливість виявити потенціал методики, запропонованої Ю. М. Карауловим).

Думки про необхідність дослідження відбиття світогляду мовця у створеному ним тексті не нові у мовознавстві, однак акцент ще до початку ХХІ століття був зміщений на колективне, а не на особистісне. Наприклад, у роботах відомого мовознавця ХХ ст., В.В.Виноградова зустрічаємо такі твердження: «В голосе великого художника часто слышится голос всего народа» [2, с. 169].

При цьому один з найавторитетніших теоретиків стилістики вважав, що кожний окремий твір автора буде значно відрізнятись від інших: «Язык разных художественных произведений одного и того же автора может иметь существенные отличия» [2, с. 170].